

Βιωμένη πραγματικότητα, μαρτυρία και Ιστορία στο νεότερο παιδικό και εφηβικό λογοτεχνικό βιβλίο.

**Άντα Κατσίκη-Γκίβαλου
Ομότιμη Καθηγήτρια
Π.Τ.Δ.Ε., Ε.Κ.Π.Α.**

Περίληψη

Στη νεότερη ιστορική πεζογραφία της λογοτεχνίας για παιδιά και εφήβους διαπιστώνουμε μια εντυπωσιακή εξέλιξη από το παραδοσιακό ιστορικό μυθιστόρημα σε νεότερες μορφές λογοτεχνικής ιστορικής αφήγησης. Η στροφή στην επιστήμη της ιστορίας από τον εθνικισμό στην ανθρωπιστική και ιδεοκεντρική σκοπιά και παράλληλα η μεταμοντέρνα επιστημονική θεώρηση της Ιστορίας ως αφήγησης με την ανάδειξη της μικροϊστορίας και της αφήγησης των “αφανών” απελευθέρωσαν τους συγγραφείς από τις δεσμευτικές συμβάσεις του είδους και έδωσαν ώθηση στη μαρτυρία και στη βιωμένη ιστορική πραγματικότητα. Τα μυθιστορήματα της Άλκης Ζέη και της Ζωρζ Σαρή με έμφαση στο ιστορικοκοινωνικό επίπεδο και με διακριτή την παρουσία της πολιτικής σκέψης πραγματώνουν μια ουσιώδη μετατόπιση του ιστορικού μυθιστορήματος από τη μυθολογική ανάπλαση της “επίσημης” ιστορίας στη μαρτυρία και στη βιωμένη ιστορική πραγματικότητα από την πλευρά της αριστεράς. Στη νεότερη λογοτεχνική αφήγηση η στροφή στη μαρτυρία, στην αυτο/βιογραφία και στη μικροϊστορία, αναδιατάσσει και αναμορφώνει τον κόσμο της Ιστορίας στο νεότερο και σύγχρονο παιδικό και εφηβικό μυθιστόρημα, αναδεικνύοντας την ιστορία στην καθημερινότητα των απλών ανθρώπων ενώ η ένταξη στις προσωπικές ημερολογιακές αφηγήσεις ιστορικών ντοκουμέντων περιορίζει τον υποκειμενικό χαρακτήρα των αυτοβιογραφικών κειμένων.

Το ιστορικό μυθιστόρημα, άμεσος απόγονος του ρεαλιστικού κοινωνικού μυθιστορήματος του δέκατου όγδοου αιώνα, αποσκοπεί στην ανάδειξη και κοινοποίηση «όλης της αλήθειας» για την πραγματικότητα και την κοινωνία που περιγράφει και στοχεύει να αναπαραστήσει, καθώς συμβάλλει στην κατασκευή της ιστορικής συνείδησης των ανθρώπων, επιτελώντας έργο ισάξιο με αυτό της ιστοριογραφίας. Τον 19ο αιώνα με το έργο του Walter Scott, εισηγητή του ιστορικού ευρωπαϊκού μυθιστορήματος, που έθεσε και τις αισθητικές αρχές οι οποίες διέπουν αυτό το λογοτεχνικό είδος, κωδικοποιείται ο αμφίδρομος προσανατολισμός των σχέσεων ιστορίας – λογοτεχνικού κειμένου.¹ Ο συγγραφέας του ιστορικού μυθιστορήματος οφείλει να αποδώσει με πιστότητα όχι μόνο τα ιστορικά, πολεμικά και άλλα γεγονότα αλλά θα πρέπει, παρατηρώντας το όλο περιβάλλον της εποχής και του χώρου στον οποίο αναφέρεται, να περιγράψει συνήθειες, να συνθέσει χαρακτήρες, ανθρώπινους τύπους με την αντίστοιχη ψυχοσύνθεση, συμπεριφορά και γλωσσικό ιδίωμα με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη ακρίβεια. «Στο είδος αυτό του μυθιστορήματος ο συγγραφέας μέσα από τη φωνή του αφηγητή, θέλει να παίξει τον ρόλο του ιστορικού» (Αμπατζοπούλου, 1998: 111).

Πολλοί μελετητές του είδους Έλληνες και ξένοι προσπαθούν να ορίσουν τις απαραίτητες προϋποθέσεις που συντελούν στον ορισμό του ιστορικού μυθιστορήματος. Αυτό όμως

αποδεικνύεται αρκετά δύσκολο αν όχι ακατόρθωτο. Κατά τον Fleishman (1971: 3-4) ο χρόνος συγγραφής του ιστορικού μυθιστορήματος πρέπει να απέχει 40 με 60 χρόνια από τα ιστορούμενα γεγονότα ενώ η μυθοπλασία να κινείται σε ιστορικό πλαίσιο με αναφορές σε πολιτικά και στρατιωτικά γεγονότα του παρελθόντος. Άλλη μια κύρια παράμετρος είναι η ύπαρξη ενός τουλάχιστον σημαντικού ιστορικού προσώπου. Τις απόψεις αυτές ή παρόμοιες διατυπώνουν και οι δικοί μας Απ. Σαχίνης, που πρώτος μελέτησε σε βάθος το ιστορικό μυθιστόρημα (1957 και ²1981) και Σ. Ντενίση (1994: 98-99) κ.ά. Αυτές όμως οι προϋποθέσεις δεν επιτρέπουν τη μελέτη πολλών μεταγενέστερων μυθιστορημάτων ως ιστορικών, στα οποία κυριαρχεί η «ανθρωποκεντρική» ή η «ιδεοκεντρική σκοπιά» της Ιστορίας και όχι ο «εθνοκεντρισμός» του 19^{ου} και των αρχών του 20ού αι (Δάλλας, 1997:82-85). Η ρομαντική αντίληψη της Ιστορίας που εκπροσωπείται από τον Κωνσταντίνο Παπαρηγόπουλο δίνει έμφαση στις ιστορικές προσωπικότητες και στα γεγονότα της Επανάστασης του '21. Ο ιστορισμός που συμπίπτει με την συγκρότηση του έθνους- κράτους στην Ευρώπη και την ανάδειξη του ίδιου του κράτους σε φορέα της εθνικής βούλησης (Κόκκινος, 1998:251) είναι φυσικό να δίνει έμφαση στα πολιτικά, στρατιωτικά και διπλωματικά γεγονότα, κάτι που υλοποιείται παράλληλα μέσα από τη μυθοπλασία συγγραφέων όπως ο Ραγκαβής, ο Σούτσος, ο Ξένος κ.ά. Το 19^ο αι. και στις αρχές του 20ού το ιστορικό μυθιστόρημα αποτελεί δίαυλο ιστορικής πληροφόρησης του κοινού με ευχάριστο και ενδιαφέροντα τρόπο, εκλαϊκεύοντας την ιστοριογραφία.

Μεταγενέστερα, όμως, έως τα μέσα του 20ού αι. τα γεγονότα των δύο Παγκοσμίων Πολέμων, η Μικρασιατική Καταστροφή και ο πόλεμος του '40, καθώς και η αστικοποίηση της ελληνικής κοινωνίας προσδίδουν στο ιστορικό μυθιστόρημα κοινωνικό και ανθρωπιστικό χαρακτήρα που συνάδει με την «ανθρωποκεντρική σκοπιά» της Ιστορίας. Έχουμε την κυριαρχία του αντιπολεμικού μυθιστορήματος και της προσωπικής μαρτυρίας με έργα των Βενέζη, Μυριβήλη, Δούκα, Μπεράτη ενώ στο διάστημα από το μεσοπόλεμο ως και τη μετακατοχική περίοδο παρεμβάλλονται στη μυθιστορηματική δράση σχόλια που προβάλλουν την ιδεολογία της εποχής (π.χ. Γ. Θεοτοκάς). Από το 1945 ως τα μέσα της δεκαετίας του '70 οι ιστοριογραφικές απόψεις της Σχολής των Annales μεταθέτουν το ενδιαφέρον του ιστορικού από τη ιστορικο-φιλολογική μελέτη των πηγών «στη διαλογική σχέση πηγής –ιστορικού», από τη μελέτη στρατιωτικοπολιτικών γεγονότων στη μελέτη της συνολικής Ιστορίας (Histoire totale). Μ' αυτόν τον τρόπο οι οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές δομές, οι νοοτροπίες περιθωριοποιούν τα «ιστορικά υποκείμενα» και γίνονται οι πρωταγωνιστές της Ιστορίας (Κόκκινος, 1998:252-254).

Ωστόσο, τις τρεις τελευταίες δεκαετίες η δομική κρίση των ιστορικών σπουδών προκαλεί ουσιαστικές εξελίξεις που επηρέασαν και τη γραφή και τη δομή του νεότερου ιστορικού μυθιστορήματος, καθώς και του παιδικού-εφηβικού. Το ιστοριογραφικό παράδειγμα των Annales υποχωρεί, αμφισβητείται σοβαρά η δυνατότητα να προσεγγίσει κανείς ολιστικά το παρελθόν, το ενδιαφέρον μετατίθεται από την οικονομική και κοινωνική ιστορία στην πολιτισμική, κυρίως όμως προβάλλεται η σημασία της κειμενικής διάστασης της Ιστορίας σύμφωνα με την οποία οι ιστορικές πηγές είναι συνήθως κείμενα που διαμεσολαβούν ανάμεσα στην ιστορική πραγματικότητα και την αφηγηματική αναπαράσταση. Παράλληλα, « η ιστοριογραφική πράξη δομείται ως τριπλή [...] γλωσσική διαμεσολάβηση μεταξύ ιστορικών πηγών και παρελθόντος, πρωτογενών και δευτερογενών πηγών, αλλά και μεταξύ του ιστορικού και των πηγών» (Κόκκινος, 1998:256). Οι αφηγηματικές δομές, η αφήγηση, λέει ο Paul Ricoeur (Ricoeur, 1980:175,183-189), κατασκευάζουν την ιστορικότητα που αντιστοιχεί στις διανοητικές μας λειτουργίες, οι οποίες δημιουργούν την αίσθηση της χρονικότητας. Η

χρονικότητα δεν νοείται ως το παρελθόν σε γραμμική σχέση με το παρόν αλλά ως «πρωταρχική χρονικότητα» και ιστορικό γεγονός είναι αυτό που μπορεί να ενταχθεί σε μια πλοκή, οπότε αποκτά νόημα πρωταρχικής χρονικότητας. Επίσης, ο θεωρητικός της Μεταϊστορίας Hayden White συνδέει την ιστορικότητα με την αφήγηση η οποία περιγράφει μια «φανταστική λογική δομή» που παρουσιάζεται ως ανθρώπινη αλήθεια, θεωρώντας το ιστορικό κείμενο ως artifact (White,1974: 277-303) (λογοτεχνικό τεχνούργημα) ενώ η αντίληψη πως η γλωσσική δομή κάθε κειμένου έχει διπλή λειτουργία πληροφοριακή και δημιουργική συνέβαλε επιπρόσθετα στην ενίσχυση του ιστορικού κειμένου ως αφήγησης. Με τις απόψεις των P.Ricoeur και H.White που αναφέραμε συντελείται κυρίως η «γλωσσολογική στροφή» στην Ιστοριογραφία που προετοίμασε το γεγονός της προσέγγισής της μέσα από τεχνικές άλλων επιστημών, όπως της γλωσσολογίας, της σημειολογίας, της θεωρίας της λογοτεχνίας, των πολιτισμικών σπουδών κ.ά. «Η γλωσσολογική στροφή» ενισχύει τη σχετικότητα αλλά όχι την αυθαιρεσία της ιστορικής ερμηνείας, και έτσι στην εποχή της ιστορικής μετανεωτερικότητας κυριαρχούν η αποδοχή πολλών ερμηνευτικών εκδοχών και η σύνδεση συνείδησης και εξωτερικής πραγματικότητας. Οι μετανεωτερικές αυτές αντιλήψεις οδηγούν στην αξιοποίηση από τους νεότερους πεζογράφους, τόσο της ενήλικης όσο και της εφηβικής λογοτεχνίας, της μικροϊστορίας, που προβάλλει «τα ανώνυμα και αποκλεισμένα τεκμήρια», και που δίνει έμφαση στο βίωμα και στα καθημερινά γεγονότα με κυρίαρχη την «αδικοκεντρική» σκοπιά. «Έτσι η μικροϊστορία, όπως και η σχετική πεζογραφία, γίνονται αποκρυπτογράφοι μιας αθέατης πραγματικότητας: μιας κοινωνικής, ανθρωπολογικής, και έτσι πιο πλατιάς ιστορικής πραγματικότητας» (Δάλλας,1997:86). Όπως επισημαίνουν στο μανιφέστο τους οι συνιδρυτές της μικροϊστορίας Carlo Ginzburg και Carlo Poni, «με τη μικροϊστορική ανάλυση από τη μια μεριά, καθώς κινούμαστε σε σμικρυσμένη κλίμακα, είναι δυνατή η ανασύνθεση του ατομικού βιώματος του παρελθόντος, μια ανασύνθεση αδιανόητη για άλλα είδη ή μορφές ιστοριογραφίας. Και, από την άλλη, με την οπτική αυτή προτείνεται η έρευνα των μη ορατών δομών της Ιστορίας, που στο βάθος τους αρθρώνονται εκείνα τα βιώματα» (Δάλλας, 1997:88).

Παιδικό και εφηβικό μυθιστόρημα 19ος μέσα 20ού αι.

Στο χώρο της λογοτεχνίας για παιδιά και εφήβους το ιστορικό μυθιστόρημα έχει διανύσει ένα μεγάλο δρόμο εξελισσόμενο από μυθιστόρημα εθνοκεντρικού και διδακτικού χαρακτήρα σε μυθιστόρημα μαρτυρίας, αυτοβιογραφικής ιστορικής μαρτυρίας, ημερολογιακό μυθιστόρημα ή/και μυθιστόρημα-ντοκουμέντο. Πρέπει, βέβαια, να επισημάνουμε πως σε αντιδιαστολή με ιστορικά μυθιστορήματα ενήλικης λογοτεχνίας ήδη του 19ου αι. που δεν είχαν στόχο να ανασυστήσουν το ιστορικό παρελθόν αλλά, ανακατασκευάζοντάς το να καταδείξουν τα σύγχρονα προβλήματα της μετεπαναστατικής Ελλάδας, το παιδικό ιστορικό μυθιστόρημα σκόπευε στη γνωριμία του παιδιού με τις ιστορικές αυτές περιόδους, με τα επιτεύγματα των προγόνων, εξυψώνοντας το εθνικό τους φρόνημα. Εξάλλου σύμφωνα με τον Απ. Σαχίνη αλλά και ξένους μελετητές του ιστορικού μυθιστορήματος ένας από τους κύριους λόγους δημιουργίας του είναι η εκλαΐκευση της ιστορικής γνώσης και ο διδακτικός της ρόλος (Σαχίνης,1981:39-40,Wesseling,199142-49). Η Πηνελόπη Δέλτα, η οποία, χωρίς να τηρεί πάντα όλες τις προδιαγραφές του ιστορικού μυθιστορήματος της εποχής, βασίζεται σε ιστορικές πηγές και στοιχεία που μελετά και ελέγχει διεξοδικά, με πολλές ευκαιρίες στην *Αλληλογραφία* της σημειώνει: «Γράφω ανακατώνοντας όσα περισσότερα ιστορικά γεγονότα μπορώ[...] με τρόπο ώστε, χωρίς να μελετά, το παιδί να μαζεύει γνώσεις εκείνης της εποχής» (Δέλτα,1956:109). Και απαντώντας στον Παλαμά που της συνιστούσε να μην υπερέχει

στα έργα της το στοιχείο της ιστορικής γνώσης έναντι της μυθοπλασίας απάντησε : «Ακολουθώ πιστά, ως την υπερβολή ίσως, τα ιστορικά γεγονότα [...] γιατί θέλω να δώσω στα παιδιά μας να διαβάσουν κάτι “ελληνικό,” όπου διασκεδάζοντας να μάθουν και λίγη ιστορία» (Δέλτα,1956:99). Είναι φανερό ότι τα ιστορικά μυθιστορήματα της Π. Σ. Δέλτα εκφράζουν την εθνοκεντρική σκοπιά της Ιστορίας παρά το γεγονός ότι αρκετές φορές διακρίνουμε μια διαλεκτική πρόθεση στην ανάπτυξη των γεγονότων. Μεταγενέστεροι συγγραφείς ιστορικών μυθιστορημάτων της μεσοπολεμικής και της μεταπολεμικής περιόδου, όπως ο Άλκης Τροπαιάτης, ο Τάκης Λάππας, η Γεωργία Ταρσούλη, η Νίτσα Τζώρτζογλου, η Γεωργία Δεληγιάννη- Αναστασιάδη, η Πηνελόπη Μαξίμου, η Μαρία Λαμπαδαρίδου –Πόθου, η Σοφία Μαυροειδή- Παπαδάκη, η Γαλάτεια Γρηγοριάδου-Σουρέλη, η Καλλιόπη Σφαέλλου, η Πιπίνα Τσιμικάλη, ο Χάρης Σακελλαρίου, ο Τάκης Χατζηαναγνώστου, κ.ά. παρά τις επί μέρους διαφοροποιήσεις τους τόσο ως προς το ύφος όσο και ως προς την ιδεολογική θέαση των ιστορικών γεγονότων, τηρούν τα κυριότερα χαρακτηριστικά του ιστορικού μυθιστορήματος με τη μορφή του *historic fiction*² το οποίο έχει ιστορικούς χαρακτήρες και κεντρικά ιστορικά πρόσωπα ενώ ο χρόνος συγγραφής των έργων απέχει στα περισσότερα από αυτά τουλάχιστον τριάντα χρόνια. Τα ιστορικά μυθιστορήματα των περιόδων αυτών επηρεάζονται τόσο από την εθνοκεντρική όσο και από την ανθρωποκεντρική σκοπιά της Ιστορίας με προφανείς τις ηθικοδιδασκτικές προθέσεις. Οι συγγραφείς εμπνέονται τα θέματά τους από την αρχαιότητα, κυρίως όμως από το Βυζάντιο και την Επανάσταση του '21 ενώ έμφαση δίνεται και στις αυτοβιογραφίες ηρώων της Ελληνικής, κυρίως, Επανάστασης. Οι ιστορικές αφηγήσεις αναπαριστούν την ατμόσφαιρα της εποχής στην οποία αναφέρονται και προβάλλουν τα ιδανικά της κυρίαρχης ιδεολογίας. Ωστόσο, τα κείμενα αυτά διακρίνονται και για τα ανθρωπιστικά ιδεώδη και τους υψηλούς χαρακτήρες των ηρώων και ηρωίδων τους, των οποίων οι ψυχικές και διανοητικές ικανότητες ξεπερνούν τα όρια του αληθοφανούς ενώ δεν απουσιάζουν ωραιοποιήσεις ή αποσιωπήσεις, σκόπιμες ή μη, καταστάσεων και γεγονότων.

Νεότερες μορφές της ιστορικής αφήγησης για παιδιά και νέους

Στη νεότερη όμως εποχή μετά τη μεταπολίτευση και προδρομικά, λίγο νωρίτερα, έχουμε συγγραφείς οι οποίοι εκφράζουν με τα ιστορικά τους έργα τόσο την ιδεοκεντρική σκοπιά όσο και τη μετανεωτερική αντίληψη της ιστορίας με έμφαση στο *historical fiction*, που προσεγγίζει την ιστορία στη ζωή ενώ η σύγχρονη αντίληψη του ιστορικού κειμένου ως λογοτεχνικού τεχνουργήματος (*artifact*) ενισχύει την άποψη ότι ένα ιστορικό λογοτέχνημα μπορεί να συμβάλει στη σφαιρικότερη αναπαράσταση της πραγματικότητας και να οδηγήσει τον αναγνώστη σε ένα δημιουργικό διάλογο παρελθόντος-παρόντος.

Το νεότερο παιδικό και εφηβικό ιστορικό μυθιστόρημα και αφήγημα διαφοροποιείται σημαντικά από αυτό των προηγούμενων περιόδων. Είναι απαλλαγμένο από τη στείρα φιλοπατρία, έχει στοιχεία αμεροληψίας και αντικειμενικότητας, ενώ παράλληλα καλλιεργεί στο παιδί και την πολιτική σκέψη. Διαπιστώνουμε μια στροφή στο μυθιστόρημα μαρτυρίας με έμφαση στις βιωματικές εμπειρίες των συγγραφέων που πολύ συχνά είναι οι ίδιοι αυτόπτες μάρτυρες των αφηγούμενων γεγονότων. Πολλά από τα νεότερα βιβλία ιστορικής μυθοπλασίας μπορούμε να πούμε ότι έχουν χαρακτηριστικά μικροϊστορίας, καθώς μέσα από προσωπικές καταθέσεις αφανών ανθρώπων, κατά κανόνα παιδιών αλλά και ενηλίκων εξοικειώνεται ο αναγνώστης με την καθημερινή κοινωνική πραγματικότητα και οδηγείται μέσα από τις ατομικές περιπτώσεις, «από τα κάτω», στην κατανόηση ευρύτερων ιστορικών εμπειριών. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις

του είδους είναι τα ημερολόγια πολέμου, το μυθιστορηματικό ημερολόγιο, όπως και μυθιστορήματα στα οποία μέσα από την ιστορία προσώπων μιας οικογένειας αναδεικνύονται οι ευρύτερες ιστορικές εξελίξεις και τα κοινωνικά φαινόμενα που τις συνοδεύουν. Η ένταξη μεμονωμένων γεγονότων σε ένα ευρύτερο ιστορικό πλαίσιο -από το ατομικό στο γενικό- η πιστοποίηση της αλήθειας των αφηγηματικών γεγονότων ή η απήχησή τους σε μεγαλύτερα δείγματα πληθυσμού, η αποφυγή του κατακερματισμού της ιστορικής γνώσης επιτυγχάνεται από τους συγγραφείς με αναφορά στη μακροδομή, ενσωματώνοντας επίσημες πηγές (φωτογραφικά ντοκουμέντα, αποκόμματα εφημερίδων, γελοιογραφίες κτλ.) στην αφήγηση. Η παράθεση πηγών ενισχύει την αληθοφάνεια των μεμονωμένων μαρτυριών, γίνεται εύκολα η αναγωγή από το ατομικό στο γενικό, γεγονός που ευκολύνει την κατανόηση της Ιστορίας από τον μικρό ή νεαρό αναγνώστη που δεν έχει βιωματική εμπειρία.

Τα ιστορικά γεγονότα στα οποία δίνεται έμφαση είναι αυτά του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, της Κατοχής, του Εμφυλίου και της Απελευθέρωσης, ενώ αντιπροσωπεύεται τόσο η υπόθεση του “παιδομαζώματος”³ όσο και η ζωή των πολιτικών προσφύγων⁴ στις ανατολικές χώρες. Ακόμη και πιο πρόσφατα ιστορικά γεγονότα, όπως αυτά της επτάχρονης δικτατορίας(1967-1974) και του Πολυτεχνείου μεταπλάθονται λογοτεχνικά, οπότε καταργείται και η μεγάλη χρονική απόσταση ανάμεσα στα ιστορικά γεγονότα και στην αφηγηματική απόδοσή τους. Ευάριθμα μυθιστορήματα αναφέρονται στη Μικρασιατική Καταστροφή ή την ιστορία της Μακεδονίας τόσο την αρχαία όσο και τη νεότερη. Είναι φυσικό μετά από πολέμους, κατοχές, δικτατορίες να προκύψουν έργα παιδικής λογοτεχνίας που ανασυνθέτουν μυθοπλαστικά τα δύσκολα αυτά χρόνια, προκαλώντας ιδεολογικές ζυμώσεις, καλλιεργώντας την πολιτική σκέψη και κρίση των μικρών αναγνωστών και ευαισθητοποιώντας τους σε θέματα ελευθερίας, ειρήνης, ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ωστόσο, οι κοινωνικές ανακατατάξεις και η πολιτιστική ανανέωση της μεταπολιτευτικής περιόδου υπήρξαν καθοριστικές για την εξέταση του πρόσφατου ιστορικού παρελθόντος με σύγχρονη ματιά, απελευθερωμένη από τον στείρο πατριωτισμό. Θα πρέπει ,επίσης να σημειώσουμε ότι , στη μυθοπλαστική μεταφορά της σύγχρονης ιστορικής πραγματικότητας, ή πολιτικών και κοινωνικών προβλημάτων, έχουν συμβάλει και οι νέες θέσεις της ψυχολογίας και της παιδαγωγικής που θεωρούν το παιδί ως αυτόνομη προσωπικότητα, η οποία θα πρέπει να “ωριμάσει”, γνωρίζοντας το ιδεολογικοπολιτικό και ιστορικοκοινωνικό περιβάλλον στο οποίο ζει.

Αυτό δεν σημαίνει ότι απουσιάζουν ιστορικά μυθιστορήματα που αναφέρονται σε παλαιότερες εποχές ή και μυθιστορηματικές βιογραφίες σημαντικών ιστορικών προσώπων. Ενδεικτικά αναφέρω την *Ιστορία του κόκκινου κρασιού* της Λότης Πέτροβιτς μυθιστόρημα που εξιστορεί τα γεγονότα του Μελένικου και τις μυθιστορηματικές βιογραφίες της Μαρίας Σκιαδαρέση, τον *Πρίγκιπα* (2009), που αναδεικνύει την προσωπικότητα του Αλέξανδρου Υψηλάντη και αυτή του *Ρήγα Βελεστινλή* 1757-1798(1997). Και τα τρία χαρακτηρίζονται από νεωτερικούς χειρισμούς τόσο του ιστορικού υλικού όσο και της μυθοπλασίας και συνιστούν ποιοτικό άλμα σε σχέση με παλαιότερα βιβλία του είδους αυτού.

Ακόμη, στη σύγχρονη παιδική κι εφηβική λογοτεχνία γίνεται χρήση νεωτερικών αφηγηματικών τρόπων και τεχνικών, καθώς οι συγγραφείς φαίνεται να είναι επηρεασμένοι από τη νεοελληνική πεζογραφία για ενηλίκους ή/και από την ξένη εφηβική. Τα ιστορικά γεγονότα ερμηνεύονται από της οπτικές γωνίες, καθώς υπάρχουν παράλληλες αφηγήσεις διαφορετικών προσώπων και σε διαφορετικά χρονικά επίπεδα ενώ η αξίωση για την αλήθεια είναι πάντα παρούσα. Η εναλλαγή πρωτοπρόσωπης και

τριτοπρόσωπης αφήγησης εμπλουτίζει της ιστορικές ερμηνείες ενώ η χρήση της διακειμενικότητας διευρύνει τα αφηγούμενα γεγονότα, προσθέτοντας και άλλες εμπειρίες. Ακόμη η ένταξη στο κείμενο μνημονικών αντικειμένων (έγγραφα, χάρτες, φωτογραφίες κ.ά.) προσδίδει στα λογοτεχνήματα την αντικειμενικότητα του ιστορικού κειμένου ενώ και ορισμένα χρηστικά κείμενα που άλλοτε δεν συγκαταλέγονταν στο «λογοτεχνικό κανόνα», όπως ημερολόγια, επιστολές, ρεπορτάζ ενισχύουν τον τεκμηριωτικό χαρακτήρα της σύγχρονης ιστορικής μυθοπλασίας.

Αυτοβιογραφικός λόγος - λογοτεχνική μαρτυρία

Ο αυτοβιογραφικός λόγος συνυφασμένος με τη μαρτυρία συνδέεται άμεσα με τη μνήμη, η οποία από ατομική μετατρέπεται σε συλλογική. Το μυθιστόρημα μαρτυρίας κατά την αναπαράσταση του παρελθόντος προβάλλει έντονα τη σχέση ιστορίας και ατομικής-συλλογικής μνήμης, η οποία δρα συγκινησιακά, ανασύροντας από το παρελθόν τα γεγονότα που την εκφράζουν και της ταιριάζουν. Στη μαρτυρία η πραγματικότητα απεικονίζεται μέσα από την οπτική του αυτόπτη μάρτυρα και «στηρίζεται στη σύμβαση της φιλαλήθειας»(Αμπατζοπούλου,1998:101). Το σημαντικό είναι ότι ενώ παλαιότερα μεταβαίναμε από την Ιστορία στη συλλογική μνήμη, στις μέρες μας οι συλλογικές μνήμες συνιστούν το ιστορικό υλικό. Αντί της γραμμικής χρονικότητας (temporalité) έχουμε «τους πολλαπλούς βιωμένους χρόνους στα επίπεδα όπου το ατομικό ριζώνει μέσα στο κοινωνικό και στο συλλογικό» (Λε Γκοφ,1998: 140-145). Η στροφή της Ιστορίας από το γεγονός στο βίωμα δίνει προβάδισμα στο συναίσθημα και στο ρόλο της μνήμης απλών ανθρώπων για να προβάλλουν το παρελθόν τους ενώ παράλληλα η προφορική μαρτυρία με την αμεσότητα του λόγου της αποτελεί ισχυρότερο συνεκτικό δεσμό του σύγχρονου ανθρώπου με το παρελθόν του από τον “επίσημο” λόγο της Ιστορίας. Η λογοτεχνική καταγραφή της μαρτυρίας, της αυθιστόρησης, εκφράζοντας την αλήθεια του συγγραφέα είναι πολύ κοντά στην ιστορική αφήγηση. Ο συγγραφέας- αφηγητής επιτελεί τόσο την αναφορική όσο και την αφηγηματική λειτουργία του λόγου. Εγγυάται την αυθεντικότητα του κειμένου του και είναι αυτός που επιλέγει τα γεγονότα που θα μνημειώσει κειμενικά και τον τρόπο της λογοτεχνικής εκφοράς τους. Αποκαλύπτει διαθλασμένη την ιστορική αλήθεια, καθώς την αποδίδει μέσα από το προσωπικό του πρίσμα, αναδεικνύοντας την δική του συμβολή στην αναπαράσταση της Ιστορίας.

Στο μυθιστόρημα βιωμένης ιστορικής πραγματικότητας και στο μυθιστόρημα μαρτυρίας που ανανεώνουν το παιδικό και εφηβικό μυθιστόρημα τα καινοτόμα βιβλία της Άλκη Ζέη και της Ζωρζ Σαρή που εκδίδονται κυρίως τη δεκαετία του 70 (προηγείται *Το Καπλάνι της βιτρίνας* της Άλκης Ζέη που εκδόθηκε το 1966 από το Θεμέλιο) αφηγούνται χωρίς διδακτισμό, με ρεαλισμό αλλά και προφανή την οπτική του παιδιού ή του εφήβου προσωπικά βιώματα και καταστάσεις από την Κατοχή, την Αντίσταση, και το Πολυτεχνείο που συνιστούν συνάμα συλλογικό βίωμα ενός λαού. Επανασυστήνουν μυθοπλαστικά πρόσφατες ιστορικές περιόδους, ενεργοποιώντας την προσωπική, βιοματική τους μνήμη που διασταυρώνεται με την αναφορά συγκεκριμένων γεγονότων και καταστάσεων, τα οποία προσφέρονται στους μικρούς και νεαρούς αναγνώστες με πρόθεση τη σφαιρική πληροφόρησή τους για θέματα που ως τότε αποτελούσαν ταμπού στην Παιδική Λογοτεχνία. Τα μυθιστορήματα της Άλκης Ζέη που απευθύνονται σε παιδιά: *Το Καπλάνι της βιτρίνας*, *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου*, *Κοντά στις ράγιες*, *Μωβ ομπρέλα* αναβιώνουν τη ζωή των ανθρώπων, ιδιαίτερα των παιδιών, από την περίοδο της δικτατορίας του Μεταξά ως την Απελευθέρωση και αναδεικνύουν τη στάση τους απέναντι στις καταστάσεις που βιώνουν. Τα μυθιστορήματα αυτά, με κυρίαρχο το στοιχείο της μυθοπλασίας, ανασυνθέτουν μια ιστορική περίοδο μέσα από τα

μικροεπίπεδά της. Με αναφορές στη ζωή καθημερινών ανθρώπων και στα βιώματά τους αντιμετωπίζουν την ιστορική και κοινωνική πραγματικότητα, εκκινώντας από την προσωπική εμπειρία και βιωμένη Ιστορία της συγγραφέως. Έχουν στοιχεία μαρτυρίας, ωστόσο δεν αποτελούν μαρτυρία σε αντίθεση με τα μυθιστορήματά της: *Η αρραβωνιαστικά του Αχιλλέα* και *Με μολύβι φάμπερ νούμερο δύο* που είναι αυτοβιογραφικά μυθιστορήματα μαρτυρίας και απευθύνονται σε εφήβους και ενήλικους αναγνώστες.

Η μυθοπλασία ιστορικών γεγονότων στα έργα της Ζωρζ Σαρή προσεγγίζει περισσότερο τη μαρτυρία, καθώς σ'αυτά γίνεται λόγος για συγκεκριμένα γεγονότα και πρόσωπα. Ενδεικτικά αναφέρω την απεργία στο Λαύριο στο *Όταν ο ήλιος...* ή την αναφορά στους Η. Ηλιού, Α. Παπανδρέου, Μ. Θεοδωράκη στα *Γενέθλια*. Παρόμοια στοιχεία έχουμε και στα άλλα ιστορικά της μυθιστορήματα: *Οι νικητές* και *Κόκκινη κλωστή δεμένη...* Γενικότερα τα παραπάνω μυθιστορήματα εκπληρούν πολλά από τα χαρακτηριστικά του είδους που έχουμε αναφέρει. Στο πλαίσιο της υποκειμενικής μαρτυρίας, του προσωπικού βιώματος και των καταλυτικών αλληλοσυνδέσεών τους με τη δράση, η συγγραφέας, αφηγούμενη ιστορικά γεγονότα, επαναγράφει δημιουργικά την ιστορία, καθώς η αφήγηση της ιστορίας, ως αφήγηση και εμπειρίας υποβάλλει μια νέα ανάγνωση των γεγονότων, χωρίς αυτό να σημαίνει αυθαίρετη, υποκειμενική ερμηνεία τους. Όπως σημειώνει ο Πωλ Ρικέρ «η Ιστορία και η μυθοπλασία συμβάλλουν, λόγω της κοινής αφηγηματικής δομής τους, στην περιγραφή και επαναπεριγραφή της ιστορικής συνθήκης και προϋπόθεσης» (Ricoeur, 1990: 15). Η συγγραφέας επεμβαίνοντας στην ιστορία μέσα από αυτοβιογραφικά στοιχεία που παρεμβάλλει στην αφήγησή της, διερευνά και τη σχέση του εαυτού της με το περιβάλλον, αλλά και με τον κόσμο γενικότερα. Η χρήση διακειμένων, η έντεχνη παρεμβολή στην αφήγηση επιστολών, ημερολογίου ή ακόμη και εξωλογοτεχνικών κειμένων, όπως αποσπάσματα από αγγελίες ή άρθρα εφημερίδων, ακόμη και συνθήματα, ανάγουν τα μεμονωμένα εμπειρικά γεγονότα, την προσωπική μαρτυρία, στο ευρύτερο ιστορικό συγκείμενο. Ο Γ. Παπαντωνάκης θεωρεί ότι τα μυθιστορήματα της Ζωρζ Σαρή «τέμνονται» με την «ιστοριογραφική μεταμυθοπλασία ή τη μεταϊστορική μυθοπλασία» της αμερικανικής σχολής της Μεταϊστορίας (H.White) (Παπαντωνάκης, 2009: 204).

Η Άλκη Ζέη μιλώντας στους φοιτητές του Π.Τ.Δ.Ε. Αθήνας για τη σχέση ιστορίας – λογοτεχνίας στο έργο της αναφέρει: «Δεν ήθελα να γράψω ούτε την ιστορία μιας εποχής που ακόμα δεν είναι ξεκάθαρη ούτε την αυτοβιογραφία μου αλλά όσα γράφω να είναι η αλήθεια έστω κι αν αυτή η αλήθεια περνούσε μέσα από μένα»⁵. Δεν υπάρχει, νομίζω, πιο εύστοχος ορισμός του μυθιστορήματος μαρτυρίας από αυτόν της Άλκης Ζέη. Την ίδια θέση διατυπώνει και η Ζωρζ Σαρή: «Για μένα τα βιβλία μου *Όταν ο ήλιος...*, *Οι νικητές*, *Κόκκινη κλωστή δεμένη...*, όπως και *Τα Γενέθλια* αποτελέσανε την ευκαιρία να πω τη δική μου αλήθεια για τα γεγονότα αυτών των εποχών. Ήμουν τόσο θυμωμένη με τα πράγματα, με όσα συνέβαιναν γύρω μας... Ήθελα να γραφτούν τα γεγονότα αυτά και πρέπει να ομολογήσω πως δεν κουράστηκα να εκφράσω την αλήθεια.» (Σαρή, 2008: 149). Ακόμη, οι δύο συγγραφείς έχουν επανειλημμένα δηλώσει σε συνεντεύξεις τους ότι ήταν στις συγγραφικές τους προθέσεις η πληροφόρηση των παιδιών για γεγονότα που δεν επιτρεπόταν να διδάσκονται στα δημοτικά σχολεία ή για τα οποία υπήρχε μονόπλευρη πληροφόρηση, αυτή της «επίσημης» ιστορίας. Η θέση αυτή αποδεικνύει την άμεση σχέση του ιστορικού μυθιστορήματος τόσο με τις κρατούσες παιδαγωγικές αντιλήψεις κάθε εποχής όσο και με την κυρίαρχη ιδεολογία. Στις αρχές του 20ού αι., χρόνια πολέμων και αναζήτησης της εθνικής μας ταυτότητας, η Πηνελόπη Δέλτα επιδιώκει τα παιδιά να μάθουν την ελληνική, την «εθνική» ιστορία ενώ στη μεταπολεμική και

μεταπολιτευτική εποχή τόσο η Άλκη Ζέη όσο και η Ζωρζ Σαρή θέλουν να συμβάλουν με τα έργα τους στην αποκάλυψη όλων των πλευρών της ιστορίας, στην αποκατάσταση ,κατά κάποιο τρόπο της ιστορικής αλήθειας που τα δύσκολα μεταπολεμικά χρόνια δεν επέτρεπαν να διατυπωθεί επίσημα και ιδιαίτερα σε παιδικά βιβλία. Δεν είναι τυχαίο ότι τις δεκαετίες 70 και 80, μετά τη μεταπολίτευση κυκλοφορούν αρκετά ιστορικά μυθιστορήματα που αναφέρονται σε νεότερα και «σκληρά» ιστορικά γεγονότα. Επιπρόσθετα και οι δύο αυτές συγγραφείς εισάγουν στην ιστορική μυθοπλασία και την πολιτική σκέψη παρά το γεγονός ότι η Άλκη Ζέη θεωρεί τα μυθιστορήματά της μόνον ιστορικά. Η Ζωρζ Σαρή αποδέχεται τον πολιτικό χαρακτήρα των βιβλίων της και τον αποδίδει στο γεγονός ότι αυτός αποτελούσε μέρος της πραγματικότητας της εποχής. Ο ρεαλισμός τον οποίο ακολουθεί η συγγραφέας είναι η μία αιτία εισαγωγής της πολιτικής σκέψης στη μυθοπλασία της ενώ η δεύτερη είναι η πρόθεσή της να καλλιεργηθεί η πολιτική σκέψη των παιδιών. Οι θέσεις αυτές που δεν πρέπει να συγχέονται με την κομματικοποίηση των νεαρών αναγνωστών αποτελούν πολύ σημαντική καινοτομία για το παιδικό και εφηβικό βιβλίο στη δεκαετία του 70. Στη σύγχρονη εφηβική λογοτεχνία η πολιτική με την ευρεία έννοια αποτελεί συστατικό της μυθοπλασίας κοινωνικών μυθιστορημάτων (Β. Παπαθεοδώρου, Φ. Μανδηλαράς, κ.ά.). Η Ζωρζ Σαρή αναφερόμενη στον πολιτικό χαρακτήρα του μυθιστορήματος *Τα Γενέθλια* λέει: «Οι πολιτικές θέσεις ή συζητήσεις μπήκαν στην αφήγηση γιατί αποτελούσαν μέρος της πραγματικότητας εκείνης της εποχής αλλά και για να μάθουν τα παιδιά να σκέπτονται πολιτικά, όχι, βέβαια, κομματικά.» (Σαρή,2008: 149-150).

Αναφορικά, λοιπόν, με την κυρίαρχη κοσμοαντίληψη που καθορίζει τα αίτια συγγραφής του παιδικού – εφηβικού μυθιστορήματος τον 20ό αι. μπορούμε να διακρίνουμε δύο βασικές οπτικές, που εκπροσωπούνται εμβληματικά από το έργο της Δέλτα από τη μια και από το έργο των Σαρή και Ζέη, πρωτοπόρων συγγραφέων του παιδικού βιβλίου γενικά και όχι μόνον του ιστορικού μυθιστορήματος από την άλλη. Για τη Δέλτα, ο ευρύτερος ορίζοντας αναγωγής του έργου της είναι εκείνος της εθνικής ιστορικής ταυτότητας και μιας ευρύτερης εθνικής ιδέας. Στην περίπτωση της Άλκης Ζέη και της Ζωρζ Σαρή είναι έκδηλη η θεμελίωση των θέσεών τους στο ιστορικό-κοινωνικό επίπεδο με έντονη μάλιστα παρουσία πολιτικών και ιδεολογικών στοιχείων. Θα μπορούσαμε συνεπώς να επισημάνουμε ότι στη νεότερη εποχή παρατηρείται ένα είδος μεθοδολογικής μετατόπισης, ένα είδος αλλαγής Παραδείγματος στο ιστορικό μυθιστόρημα που είναι απότοκο των ευρύτερων ιστορικών εξελίξεων που συντελέστηκαν στα μέσα του 20ού αι.

Η στροφή στη μαρτυρία, στην αυτο/βιογραφία και στη μικροϊστορία , αναδιατάσσει και αναμορφώνει τον κόσμο της Ιστορίας στο νεότερο και σύγχρονο παιδικό και εφηβικό μυθιστόρημα. Πέρα από τα έργα των Ζέη και Σαρή, τη σχέση μαρτυρίας- αυτοβιογραφίας ή βιογραφίας διαπιστώνουμε και σε μυθιστορήματα των περισσότερων σύγχρονων συγγραφέων που αναφέρονται σε ιστορικά γεγονότα, νεότερα ή παλαιότερα, αντλώντας το υλικό τους και από τη βιωμένη πραγματικότητά τους. Το αυτο/βιογραφικό αυτό υλικό είτε εντάσσεται μέσα στη μυθοπλασία του ιστορικού μυθιστορήματος ή του μυθιστορήματος μαρτυρίας είτε έχει τη μορφή ημερολογιακού μυθιστορήματος μυθοπλαστικού ή πραγματικού. Ενδεικτικά αναφέρω *Το Διπλό ταξίδι*(1987) της Λίτσας Ψαραύτη, *Το πέτρινο σπίτι* της Ηρώς Παπαμόσχου και τον *Καιρό της Σοκολάτας* της Λότης Πέτροβιτς -Ανδρουτσοπούλου που αποτελούν χαρακτηριστικά δείγματα ενσωμάτωσης εμπειριών του προσωπικού βιώματος στη λογοτεχνική αφήγηση, ενώ στην *Προφητεία του κόκκινου κρασιού*, ιστορικό μυθιστόρημα που αναφέρεται στο Μελένικο και την ιστορία του, η Λότη Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου αντλεί το υλικό της από ιστορικές πηγές, εμπλουτίζοντάς το με σπάνιο φωτογραφικό και αρχαιακό υλικό

(έγγραφα, επιστολές, χάρτες), που έχει και στο προσωπικό της αρχείο, ως απόγονος της μεγάλης και ηρωικής οικογένειας Πέτροβιτς, μέλη της οποίας είναι και ήρωες του μυθιστορήματος αυτού. Η σύμπραξη ιστορίας και βιογραφίας συνθέτει το υλικό της μυθοπλασίας της και όπως συμβαίνει σε κάθε έντεχνο προσωπικό δημιούργημα, το “μιμητικό συμβόλαιο” τής επιτρέπει να επεμβαίνει στα ιστορικά γεγονότα μέσω της πλοκής. Ακόμη, η ενεργοποίηση της λειτουργίας της μνήμης σε συνδυασμό με την αφήγηση από πολλές οπτικές γωνίες προσφέρουν στον αναγνώστη τη δυνατότητα πολλαπλών αναγνώσεων του ίδιου γεγονότος, οι οποίες συμβάλλουν στην πολυφωνία του μυθιστορήματος ως έργου μυθοπλασίας. Από την άλλη αν θεωρήσουμε το μυθιστόρημα αυτό, σύμφωνα με απόψεις του μεταμοντερνισμού, ως ιστοριογραφικό μυθιστόρημα (Hutcheon, 1988:87-101) με την τεχνική αυτή πιστοποιείται η απαιτούμενη για ιστορικό κείμενο αντικειμενικότητα, καθώς είναι δυνατή η διασταύρωση στοιχείων από πολλούς αυτόπτες μάρτυρες των γεγονότων. Η αντικειμενικότητα των ιστορικών στοιχείων ενισχύεται και από τα ντοκουμέντα που παρατίθενται και συμπληρώνουν την ιστορική αφήγηση.

Ημερολογιακό μυθιστόρημα

Το αυτοβιογραφικό στοιχείο εμφανίζεται όμως και με τη μορφή ημερολογιακού μυθιστορήματος, ημερολογίου ή λευκώματος. Το ημερολόγιο με την αποσπασματική μορφή που του επιβάλλει ο ημεροδείκτης καταγράφει πάντα το παρόν. Πολλές φορές όμως ο περιορισμός στο χρονικό πλαίσιο μιας μέρας ισορροπεί με τις ενδεχόμενες πολλαπλές καταγραφές στιγμών και στην περίπτωση ιστορικής καταγραφής μετατρέπεται σε ιστορικό ντοκουμέντο. Αυτόν το στόχο υπηρετούν τα ημερολογιακά κείμενα των Α. Δειμέζη- Καλιότσου, Μ. Μανωλάκου και Μ. Φαφαλιού. Όλα τα ημερολογιακά μυθιστορήματα έχουν χαρακτηριστικά και μικροϊστορίας, καθώς μέσα από επιμέρους “παραδείγματα” σχηματίζεται σταδιακά η συλλογική αντίληψη για μια ευρύτερη ιστορική πραγματικότητα.⁶

Το ημερολογιακό μυθιστόρημα της Άννας Δειμέζη-Καλιότσου, *Τα γκρίζα χρόνια* (1996), το οποίο, όπως αναφέρει η συγγραφέας, «γράφηκε από τον Φεβρουάριο του 1942 έως και τον Ιανουάριο του 1944» (Δειμέζη-Καλιότσου: 82009,362) βασίστηκε στο ημερολόγιο της αδερφής της Φρόσως Αλιφέρη και σε μαρτυρίες του αδερφού της και άλλων συγγενών που της έδωσαν το υλικό για τη συγγραφή του δικού της ημερολογιακού μυθιστορήματος που αποτυπώνει τα χρόνια της Κατοχής και της Αντίστασης από την 24η Οκτωβρίου 1940 ως τη 18η Οκτωβρίου 1944. Το ημερολόγιο συνοδεύεται από γελιογραφίες και φωτογραφικό υλικό με ντοκουμέντα της εποχής. Ο προσωπικός χαρακτήρας και ο εξομολογητικός τόνος του ημερολογίου καθιστά το κείμενο ιδιαίτερα συγκινησιακό, προσθέτοντας στοιχεία μαρτυρίας.

Εκτός όμως από το «ψευδοημερολόγιο» έχουμε και τα πραγματικά ημερολόγια της Μαρίας Μανωλάκου: *Το Ημερολόγιο της Μαργαρίτας. Πάτρα, 1942* (2008) και *Από το Ημερολόγιο Ενός Παιδιού της Κατοχής*, τα οποία περιγράφουν με ρεαλισμό και σκληρότητα δυο χρονιές της Κατοχής. Το πρώτο από τη 10^η Μαΐου 1941 – 31η Δεκεμβρίου 1941 και το δεύτερο από το Γενάρη του 42 ως το Δεκέμβρη του ίδιου έτους. Η ταυτότητα συγγραφέως, αφηγήτριας και ηρωίδας που υποστασιοποιείται σε ένα πραγματικό πρόσωπο που καταθέτει την ιδιωτική μνήμη των γεγονότων που έζησε, αποκαλύπτει συγχρόνως όχι μόνο ιστορικές αλήθειες αλλά και τραυματικές, ψυχικές, ατομικές καταστάσεις. Και τα δύο ημερολόγια η ίδια η συγγραφέας θεωρεί ότι αποτελούν μαρτυρία που διασώζει και κοινοποιεί με μεγάλο αίσθημα ευθύνης (Μ.Μανωλάκου: 1985,10 και 2008,12).

Η Μαρία Φαφαλιού στις *Σελίδες της Δάφνης 1940-41* (2010) σε τριτοπρόσωπη αφήγηση ανασυνθέτει το λεύκωμα της εντεκάχρονης Δάφνης στο οποίο με το φίλο της το Σταύρο κρατούν σημειώσεις, συλλέγουν στοιχεία για τα γεγονότα της εποχής, άρθρα από εφημερίδες, σχόλια σε σελίδες ημερολογίου, φωτογραφίες, καρτ-ποστάλ., που τα κολλούν στο λεύκωμά τους. Ακόμη η συγγραφέας με πλάγια γραμματοσειρά εντάσσει «αυθεντικές μαρτυρίες» και ντοκουμέντα από το βιβλίο *Μαρτυρίες 40-41* του Κώστα Ν. Χατζηπατέρα που δεν είναι άλλος από τον «θείο Κώστα» του κειμένου. Στο βιβλίο αυτό μέσα από τα σχόλια, τις περιγραφές ανωνύμων ανθρώπων έχουμε την Ιστορία «από τα κάτω» που συνομιλεί με αυτήν των ντοκουμέντων της εποχής.

Ωστόσο, το ημερολόγιο, μυθοπλαστικό ή αληθινό, όπως και άλλες μορφές προσωπικής λογοτεχνίας (προσωπικές επιστολές, λευκώματα κ.ά., καθώς και τα ιστορικά ντοκουμέντα αποτελούν συχνά μέρος της λογοτεχνικής αφήγησης της ιστορίας. Ενδεικτικά αναφέρω το μυθιστόρημα της Μαρούλας Κλιάφα, *Μια μπαλάντα για τη Ρεβέκκα* (2011), ένα βιβλίο που επιθυμεί να συμπληρώσει ένα βιβλιογραφικό κενό στις αφηγήσεις πολέμου του '40 ως λογοτεχνική μαρτυρία στο χώρο της εφηβικής λογοτεχνίας με την εξιστόρηση της ζωής των Εβραίων της Κατοχής στο θεσσαλικό χώρο και την προσπάθεια απόδοσης της εικόνας του Εβραίου στην εφηβική λογοτεχνία⁷. Η τριτοπρόσωπη λογοτεχνική αφήγηση εναλλάσσεται στις τελευταίες 65 σελίδες του μυθιστορήματος με το ημερολόγιο της μυθοπλαστικής ηρωίδας, ενισχύοντας το στοιχείο της αληθοφάνειας που κυριαρχεί στο μυθιστόρημα και με αυτοβιογραφικά στοιχεία, για τα οποία κάνει λόγο η συγγραφέας στον πρόλογο του βιβλίου της. Το μυθιστόρημα αυτό με πρόδηλα τα χαρακτηριστικά της μαρτυρίας αποτελεί προϊόν εντατικής μελέτης των πηγών (γραπτές πηγές και προφορικές μαρτυρίες των ανθρώπων που βίωσαν τα γεγονότα ή κατέθεσαν στοιχεία για την περίοδο αυτή). Τα περικειμενικά στοιχεία (πρόλογος και ένα γλωσσάρι στο τέλος) ενισχύουν την αυθεντικότητα της αφήγησης.

Έμφαση στα ντοκουμέντα επισημαίνουμε στο βιβλίο της Αγγελικής Βαρελλά *Με το χαμόγελο στα χείλη* (α' έκδ. 1976) στο οποίο η αφήγηση διανθίζεται με ποικιλία τεκμηρίων. Ίσως αυτό το βιβλίο πλησιάζει περισσότερο στην τεκμηριωτική μυθοπλασία (documentary fiction). Ωστόσο η συγγραφέας, όπως αναφέρει η ίδια στον πρόλογο του βιβλίου της ομολογεί ότι στις συγγραφικές της προθέσεις πέρα από το στόχο να γνωρίσουν όλα τα παιδιά «το ξεκίνημα και το νόημα του πολέμου του 1940» (Βαρελλά:2006,9) ήταν και η ανάγκη της να «λυτρωθ[εί] από κάτι ζωντανές, ανεξίτηλες εικόνες, εικόνες που είχαν αυλακώσει τα πρώτα χρόνια της παιδικής [της] ηλικίας» (Βαρελλά:2006,9). Τόσο το δημοσιογραφικό όσο και το φωτογραφικό υλικό, γράμματα από το μέτωπο του πατέρα και άλλα τεκμήρια συνιστούν μια ad hoc ιστοριογραφία.

Αποτιμώντας τη νεότερη ιστορική πεζογραφία της λογοτεχνίας για παιδιά και εφήβους διαπιστώνουμε μια εντυπωσιακή εξέλιξη από το παραδοσιακό ιστορικό μυθιστόρημα σε νεότερες μορφές ιστορικής αφήγησης. Οι συγγραφείς ιστορικών βιβλίων φαίνεται να επηρεάζονται από τις εξελίξεις στην επιστήμη της ιστορίας με τη μετάβασή της από τον εθνικισμό στην ανθρωπιστική και ιδεοκεντρική σκοπιά και να μεταβαίνουν από το ιστορικό μυθιστόρημα στο μυθιστόρημα μαρτυρίας, στο ημερολογιακό ή ακόμη και στο τεκμηριωτικό μυθιστόρημα. Στη στροφή αυτή σημαντικό ρόλο έπαιξε η μεταμοντέρνα επιστημονική θεώρηση της Ιστορίας που αναγνωρίζει τη «φανταστική ανακατασκευή» ως χαρακτηριστικό του έργου του ιστορικού και υιοθετεί την άποψη της ιστορίας ως αφήγησης. Η αντίληψη αυτή με τη στροφή στη μικροϊστορία και στην αξία της αφήγησης των αφανών ατόμων απελευθέρωσε τους συγγραφείς από τις δεσμευτικές συμβάσεις του είδους και έδωσε ώθηση στη μαρτυρία και στη βιωμένη ιστορική πραγματικότητα .

Με το έργο των πρωτοπόρων της παιδικής λογοτεχνίας Άλκης Ζέη και Ζωρζ Σαρή που στρέφουν το ενδιαφέρον στο ιστορικοκοινωνικό επίπεδο στο έργο τους με διακριτή την παρουσία της πολιτικής σκέψης σημειώνεται μια ουσιώδης μετατόπιση του ιστορικού μυθιστορήματος από τη μυθοπλαστική ανάπλαση της “επίσημης” ιστορίας στην ανάδειξη όλων των πλευρών και παραμέτρων των ιστορικών γεγονότων και καταστάσεων μιας άλλης θέασης της ιστορίας που αντιπαρατίθεται στην “επίσημη”.

Η στροφή στη μαρτυρία και στο ημερολόγιο είναι συνδεδεμένη και με το αυτοβιογραφικό στοιχείο. Η μικροανάλυση του ιστορικού υλικού συνδέεται με τις προσωπικές αυτές αφηγηματικές καταθέσεις που αναδεικνύουν την ιστορία στην καθημερινότητα των απλών ανθρώπων, ενώ η ένταξη στις προσωπικές ημερολογιακές αφηγήσεις ιστορικών ντοκουμέντων περιορίζει τον υποκειμενικό χαρακτήρα των αυτοβιογραφικών κειμένων.

Το σύγχρονο ιστορικό μυθοπλαστικό μυθιστόρημα με έντονο το αυτοβιογραφικό στοιχείο, το μυθιστόρημα μαρτυρίας ή το ημερολόγιο ως αφηγήσεις που διατυπώνονται ακολουθώντας τους περισσότερους νεωτερικούς αφηγηματικούς τρόπους και τεχνικές αποτελούν θελκτικά αναγνώσματα για τα παιδιά και τους νέους. Τόσο οι αφηγηματικοί νεωτερισμοί όσο και το συγκινησιακό φίλτρο των προσωπικών καταθέσεων των επινοημένων ηρώων, προσωπειών του συγγραφέα και η αίσθηση της αυτοψίας των γεγονότων προσδίδουν αμεσότητα στη ιστορική πραγματικότητα, καθιστώντας τα βιβλία αυτά ουσιαστικούς διαύλους μέσα από τους οποίους θα γνωρίσει το παιδί και ο νέος την ιστορία του τόπου του .

Σημειώσεις

¹Μελετητές του ιστορικού μυθιστορήματος υποστηρίζουν ότι το λογοτεχνικό αυτό πεζογραφικό είδος εμφανίστηκε πολύ πριν τον Scott χωρίς να είναι πάντα πειστικοί. Πρβλ: Démoris, René. (1975). “De l’usage du nom propre. Le roman historique au XVIIIe siècle”, *Revue d’histoire littéraire de la France* 75: 268-289., Jacques Le Goff (1972) . “Naissance du roman historique au XIIIe siècle”, *La nouvelle revue française* 238: 163-173.

²Τη διάκριση του ιστορικού μυθιστορήματος για εφήβους σε historic fiction και historical fiction κάνει η Althea Reed. Βλ. Brown, Joanne “Historical Fiction or Fictionalized History? Problems for Writers of Historical Novels for Young Adults”, *The ALAIN Review*, Vol.26, N.1.

³Χαρακτηριστικό δείγμα και ίσως το μοναδικό στην παιδική και εφηβική λογοτεχνία *Οι δραπέτες του καστρόπυργου* της Λίτσας Ψαραύτη (2011). Αθήνα: Πατάκης, στο οποίο η συγγραφέας μέσα από την αφήγηση υπαρκτού προσώπου, του Στέλιου, καταγράφει την προσωπική του μαρτυρία εντάσσοντάς την σε ένα εξαιρετα γραμμένο μυθιστόρημα εμπλουτισμένο με στοιχεία και από άλλες μαρτυρίες και από βιβλιογραφική έρευνα. Βλ. σσ . 12-14.

⁴Το αφήγημα της Άλκης Ζέη (1975) *Ο θεός Πλάτων*. Αθήνα: Κέδρος, πραγματεύεται με ρεαλισμό και χιούμορ μέσα από τη ματιά των παιδιών τη ζωή των πολιτικών προσφύγων στις ανατολικές χώρες.

⁵ Ζέη Άλκη, «Ιστορία και λογοτεχνία». Τα αποσπάσματα είναι από το κείμενο που η συγγραφέας μας παρέδωσε γραπτά μετά το τέλος της ομιλίας της , την 27η Νοεμβρίου 2007 στους φοιτητές του Π.Τ.Δ.Ε. του Ε.Κ.Π.Α. Τώρα βλ. «Σε πρώτο πρόσωπο», <http://www.alkizei.com/el/se-proto-prosopo.html>.

⁶Για την αφηγηματολογική εξέταση των κειμένων αυτών βλ.την ανέκδοτη διπλωματική εργασία της Τσιφλίδου Σ.: *Η λογοτεχνία ως μαρτυρία. Αυτοβιογραφικές αφηγήσεις του πολέμου του '40 στη λογοτεχνία για παιδιά και νέους*. Π.Τ.Δ.Ε. του Ε.Κ.Π.Α. Αθήνα 2011.
⁷Έχουμε επίσης τις *Πήλινες Μούσες* του Σπύρου Τσίρου αλλά εκεί πλάθεται μια ιστορία μέσα από την ανάμνηση για τους ιδιοκτήτες του που ξυπνά το παραμελημένο σπίτι μετά τον πόλεμο. Για την εικόνα του Εβραίου στην Ελλάδα βλ. Αμπατζοπούλου,Φ.(1998) *Ο άλλος εν διωγμό. Η εικόνα του Εβραίου στη λογοτεχνία. Ζητήματα ιστορίας και μυθοπλασίας*. Αθήνα: Θεμέλιο, σσ. 167-238.

Βιβλιογραφία

- Βαρελλά, Α. (2006). *Με το χαμόγελο στα χείλη*. Αθήνα: Πατάκης. (Α΄ έκδοση Χρυσή Πέννα 1976).
- Δειμίξη-Καλιότσου, Ά. (2009). *Τα γκριζα χρόνια*. Αθήνα: Πατάκης.
- Ζέη, Α.(2011). *Το καπλάκι της βιτρίνας*. Αθήνα: Μεταίχιμο. (Α΄ έκδοση Θεμέλιο 1966).
- Ζέη, Α.(2011).*Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου*. Αθήνα: Μεταίχιμο. (Α΄ έκδοση Κέδρος 1971).
- Ζέη, Α.(2011).*Η μωβ ομπρέλα*. Αθήνα :Μεταίχιμο. (Α΄ έκδοση Κέδρος 1995)
- Ζέη, Α.(2011). *Κοντά στις ράγιες*. Αθήνα: Μεταίχιμο. (Α΄ έκδοση Κέδρος 1977).
- Ζέη, Α.(2011).*Ο θεός Πλάτων*. Αθήνα: Μεταίχιμο. (Α΄ έκδοση Κέδρος 1975).
- Ζέη, Α.(2011). *Η αρραβωνιαστικιά του Αχιλλέα*. Αθήνα: Μεταίχιμο. (Α΄ έκδοση Κέδρος1987).
- Ζέη, Α.(2013). *Με μολύβι φάμπερ νούμερο δύο*. Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Κλιάφα, Μ. (2010). *Μια μπαλάντα για τη Ρεβέκκα*. Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχιμο.
- Μανωλάκου, Μ. (2008). *Το Ημερολόγιο της Μαργαρίτας. Πάτρα, 1942*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Μανωλάκου, Μ. (2^η1985). *Από το Ημερολόγιο Ενός Παιδιού της Κατοχής*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.(Α΄ έκδοση 1982).
- Παπαμόσχου, Η.(1998,2000).*Το πέτρινο σπίτι*. (τόμ. Α΄ και Β΄). Αθήνα: Πατάκης.
- Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, Λ(2013). *Ο καιρός της σοκολάτας*. Αθήνα: Πατάκης. (Α΄ έκδοση 2007).
- Πέτροβιτς- Ανδρουτσοπούλου, Λ.(4^η2010).*Η ιστορία του κόκκινου κρασιού*. Αθήνα: Πατάκης. (Α΄ έκδοση 2008).
- Σαρή, Ζ.(1992) . *Όταν ο ήλιος...* Αθήνα: Πατάκης .(Α΄ έκδοση Κέδρος 1971).
- Σαρή, Ζ.(1992).*Κόκκινη κλωστή δεμένη...* Αθήνα: Πατάκης. (Α΄ έκδοση Κέδρος 1974).
- Σαρή, Ζ. (1992). *Τα γενέθλια*. Αθήνα: Πατάκης. (Α΄ έκδοση Κέδρος 1977).
- Σαρή, Ζ. (1992). *Οι νικητές*. Αθήνα: Πατάκης. (Α΄ έκδοση Κέδρος 1983).
- Σκιαδαρέση, Μ.(2009). *Ο πρίγκιπας. Αλέξανδρος Υψηλάντης*. Αθήνα: Πατάκης.
- Σκιαδαρέση, Μ.(2007). *Λίγο πριν το τέλος. Ρήγας Βελεστινλής*. Αθήνα: Πατάκης. (Α΄ έκδοση *Ρήγας Βελεστινλής* .Άμμος 1997).
- Φαφαλιού, Μ. (2010).*Οι σελίδες της Δάφνης 1940-41*.Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Ψαρούτη, Λ. (1987). *Το διπλό ταξίδι*. Αθήνα: Πατάκης.
- Ψαρούτη, Λ. (2011).*Οι δραπέτες του καστρόπυργου*. Αθήνα: Πατάκης.
- Αμπατζοπούλου,Φ.(1998). *Ο άλλος εν διωγμό. Η εικόνα του Εβραίου στη λογοτεχνία. Ζητήματα ιστορίας και μυθοπλασίας*. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Δάλλας, Γ.(1997). “Η μεταπολεμική πεζογραφία και η μικροϊστορία: Η λανθάνουσα συνάντηση μιας τεχνικής και μιας μεθόδου μέσα από τις ατομικές φωνές ως μαρτυρίες

του υποστρώματος” στο *Επιστημονικό Συνέδριο, Ιστορική πραγματικότητα και νεοελληνική πεζογραφία (1945-1995)*, 7 και 8 Απριλίου 1995: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας (Ιδρυτής: Σχολή Μωραΐτη).

Δέλτα, Π.Σ.(1956). *Αλληλογραφία (1906-1940)*. Επιμ. Ξ. Λευκοπαρίδη, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.

Fleishman, A.(1971). *The English Historical Novel. Walter Scott to Virginia Woolf*. Baltimore & London: The John Hopkins Press.

Hutcheon, Linda.(1988). *A Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction*. New York and London: Routledge, pp. 87-101.

Κόκκινος, Γ. (1998). *Από την Ιστορία στις ιστορίες. Προσεγγίσεις στην ιστορία της ιστοριογραφίας, την επιστημολογία και τη διδακτική της ιστορίας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα .

Λε Γκοφ, Ζ. (1998). *Ιστορία και Μνήμη*, Αθήνα: Νεφέλη.

Ντενίση, Σ. (1994). *Το ελληνικό ιστορικό μυθιστόρημα και ο Sir Walter Scott(1830-1880)*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.

Παπαντωνάκης,Γ.(2009). “ Η αφήγηση του παρελθόντος: Ο ρόλος της παιδικής ηλικίας και της Ιστορίας σε κείμενα της Ζωρζ Σαρή” στο Άντα Κατσίκη- Γκίβαλου (επιμ.), *Όταν...η Ζωρζ Σαρή. Σαράντα χρόνια προσφοράς στη λογοτεχνία για παιδιά και για νέους. Πρακτικά Ημερίδας Αθήνα, 20 Μαΐου 2008*, Αθήνα: Πατάκης, σσ. 200-216.

Ricoeur, P. (1980). “Narrative Time”, *Critical Inquiry* vol. 7, No. 1. , *On Narrative* (Autumn, 1980), pp. 169-190.The University of Chicago Press.

Ricoeur, P. (1990). *Η αφηγηματική λειτουργία* (μτφρ. Βαγγ. Αθανασόπουλος), Αθήνα: Εκδόσεις Καρδαμίτσα.

Σαρή, Ζ.(2008). "Το έργο μου είναι η ζωή μου". Συνέντευξη στην Α. Κατσίκη-Γκίβαλου, *Διαβάζω*, τχ. 487, Ιούλιος-Αύγουστος σσ. 148-151.

Σαχίνης,Α.(1981). *Το ιστορικό μυθιστόρημα. Μελέτη 15 Θεσσαλονίκη: Κωνσταντινίδης*.

Wesseling, Elisabeth. (1991): *Writing History as a prophet. Postmodernist Innovations of the Historical novel*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

White, H. (1974). “The historical text as literary artifact”. *Clio*, 3.

Πρωτογενείς πηγές

Βαρελλά, Α. (2006). *Με το χαμόγελο στα χείλη*. Αθήνα: Πατάκης. (Α΄ έκδοση Χρυσή Πέννα 1976).

Δεϊμέζη-Καλιότσου, Α. (2009). *Τα γκρίζα χρόνια*. Αθήνα: Πατάκης.

- Ζέη, Α.(2011). *Το καπλάνι της βιτρίνας*. Αθήνα: Μεταίχμιο. (Α΄ έκδοση Θεμέλιο 1966).
- Ζέη, Α.(2011). *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου*. Αθήνα: Μεταίχμιο. (Α΄ έκδοση Κέδρος 1971).
- Ζέη, Α.(2011). *Η μωβ ομπρέλα*. Αθήνα :Μεταίχμιο. (Α΄ έκδοση Κέδρος 1995)
- Ζέη, Α.(2011). *Κοντά στις ράγιες*. Αθήνα: Μεταίχμιο. (Α΄ έκδοση Κέδρος 1977).
- Ζέη, Α.(2011). *Ο θεός Πλάτων*. Αθήνα: Μεταίχμιο. (Α΄ έκδοση Κέδρος 1975).
- Ζέη, Α.(2011). *Η αρραβωνιαστικιά του Αχιλλέα*. Αθήνα: Μεταίχμιο. (Α΄ έκδοση Κέδρος 1987).
- Ζέη, Α.(2013). *Με μολύβι φάμπερ νούμερο δύο*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Κλιάφα, Μ. (2010). *Μια μπαλάντα για τη Ρεβέκκα*. Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο.
- Μανωλάκου, Μ. (2008). *Το Ημερολόγιο της Μαργαρίτας. Πάτρα, 1942*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Μανωλάκου, Μ. (2^η1985). *Από το Ημερολόγιο Ενός Παιδιού της Κατοχής*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.(Α΄ έκδοση 1982).
- Παπαμόσχου, Η.(1998,2000). *Το πέτρινο σπίτι*. (τόμ. Α΄ και Β΄). Αθήνα: Πατάκης.
- Πέτροβιτς-Ανδρουτσοπούλου, Λ.(⁵2013). *Ο καιρός της σοκολάτας*. Αθήνα: Πατάκης. (Α΄ έκδοση 2007).
- Πέτροβιτς- Ανδρουτσοπούλου, Λ.(⁴2010). *Η ιστορία του κόκκινου κρασιού*. Αθήνα: Πατάκης. (Α΄ έκδοση 2008).
- Σαρή, Ζ.(1992) . *Όταν ο ήλιος...* Αθήνα: Πατάκης .(Α΄ έκδοση Κέδρος 1971).
- Σαρή, Ζ.(1992). *Κόκκινη κλωστή δεμένη...* Αθήνα: Πατάκης. (Α΄ έκδοση Κέδρος 1974).
- Σαρή, Ζ. (1992). *Τα γενέθλια*. Αθήνα: Πατάκης. (Α΄ έκδοση Κέδρος 1977).
- Σαρή, Ζ. (1992). *Οι νικητές*. Αθήνα: Πατάκης. (Α΄ έκδοση Κέδρος 1983).
- Σκιαδαρέση, Μ.(2009). *Ο πρίγκιπας. Αλέξανδρος Υψηλάντης*. Αθήνα: Πατάκης.
- Σκιαδαρέση, Μ.(2007). *Λίγο πριν το τέλος. Ρήγας Βελεστινλής*. Αθήνα: Πατάκης. (Α΄ έκδοση Ρήγας Βελεστινλής .Άμμος 1997).
- Φαφαλιού, Μ. (2010). *Οι σελίδες της Δάφνης 1940-41*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Ψαρούτη, Λ. (1987). *Το διπλό ταξίδι*. Αθήνα: Πατάκης.
- Ψαρούτη, Λ. (2011). *Οι δραπέτες του καστρόπυργου*. Αθήνα: Πατάκης.